

GRAD ZAGREB KAO MUZEJ GLAZBE

NADA BEZIĆ

Hrvatski glazbeni zavod, Zagreb
knjiznica@hgz.hr

Kada povezujemo grad s glazbom, obično smo skloni uporabi termina *grad glazbe*, sintagme koja je idealno sljubljena u jednu riječ u njemačkom izrazu – *Musikstadt*. Tim se epitetom može podičiti prije svega Beč, pa stoga i knjiga austrijske muzikologinje Martine Nußbaumer nosi naslov *Musikstadt Wien*, uz znakoviti podnaslov *Konstrukcija jednog imidža*.¹ U jednom svom ranijem radu bavila sam se glazbenim životom Zagreba i u njemu sam upotrijebila sintagmu „grad kao glazbeni organizam“.² Već sam tada nastojala cjelovito sagledati grad u kojemu glazba živi u svim svojim raznolikim pojavnostima, a kasnija razrada istraživanja rezultirala je knjigom *Glazbena topografija Zagreba*.³ Knjiga se bavi prostorima glazbe, pa je tako nastala i moja definicija glazbene topografije, tj. ukupnosti lokacija povezanih s glazbom – mjesta na kojima se glazba

sluša ili *izvodi*, na kojima se *podučava*, koja omogućuju *distribuciju* notnoga ili zvučnog zapisa te instrumenata i mjesta koja čuvaju *spomen* na glazbenike u obliku spomen-obilježja. Glazbena se topografija razlikuje od *zvučnog krajolika* (engl. *sound landscape*), dakle cjelokupnih zvukova koje neki grad nudi. U zanimljivoj studiji *Grad kao zvučni krajolik: opažanja i sociološka razmišljanja* autori Hans-Peter Meier-Dallach i Hanna Meier pišu: „Muzejski se zvukovi njeguju unutar i izvan zidova muzeja. Gradovi njeguju svoj imidž ne samo vizualno – arhitekturom, fasadama ili u gradskom vodiču. Oni nude područja zvukova, katkad svjesno i planski, katkad tako da se ti zvukovi osvještavaju tek pri aktivnom slušanju, koja se istodobno mogu interpretirati poput neke vrste akustičkih emblema nekoga grada“, a to su, primjerice, zvuci katedrale, tramvaja i fontana.⁴

Lewis Mumford u svojoj kapitalnoj knjizi *Grad u historiji* piše da je i sam grad „u neku ruku trajni muzej, najbolji organ pamćenja što ga je čovjek dosad stvorio“,⁵ što me navelo na ideju da Zagreb promatram kao muzej glazbe. Zanimljivo promišljanje koncepta muzeja književnosti koji „u najvećoj mjeri računa s nestvarnim svijetom“, s „paralelnim svjetovima književnih djela“ u svom je tekstu ponudila Željka Čorak. Autorica

¹ Martina NUßBAUMER, *Musikstadt Wien. Die Konstruktion eines Images*, Freiburg i.Br. - Berlin - Wien: Rombach Verlag, 2007.

² Nada BEZIĆ, Što je 20. stoljeće donijelo Zagrebu (Grad kao glazbeni organizam), u: *Hrvatska glazba u XX. stoljeću*, ur. Jelena Hekman, Zagreb: Matica hrvatska, 2009, 395-406.

³ Nada BEZIĆ, *Glazbena topografija Zagreba od 1799. do 2010. Prostori muziciranja i spomen-obilježja*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2012.

⁴ Hans-Peter MEIER-DALLACH - Hanna MEIER, Die Stadt als Tonlandschaft. Beobachtungen und soziologische Überlegungen, u: *Gesellschaft und Musik. Wege zur Musiksoziologie. Festgabe für Robert H. Reichardt zum 65. Geburtstag*, ur. Wolfgang Lipp - Robert Reichardt, Berlin: Duncker & Humblot, 1992., 423-424.

⁵ Lewis MUMFORD, *Grad u historiji. Njegov postanak njegovo mijenjanje njegovi izgledi*, Zagreb: Naprijed, 1988., 569.

je pokušala „muzeificirati“ trag Ivane Brlić-Mažuranić te je zaključila: „Funkcija muzeja književnosti, odnosno spomen-mjesta književnosti, morala bi biti i prilog posvećenju stvarnih mjesta gdje su se dotakle književnost i zemlja.“⁶

Nositelji koncepcije grada kao muzeja glazbe jesu spomen-obilježja, prije svega spomenici i spomen-ploče te grobovi glazbenika. No očuvanje spomena ostvaruje se u različitim oblicima: od predmeta povezanih s glazbom u stalnim postavima muzeja do imenovanja ulica i javnih prostora prema glazbenicima.⁷ Postavljanjem spomen-obilježja materijalizira se kolektivno pamćenje onako kako to odrede vladajuće gradske strukture, više ili manje podržavajući i inicijative udruga, pojedinaca ili skupina građana. Spomen-obilježja pokazatelji su civilizacijskog standarda neke sredine, njezine kulturne razine, promocije nacionalnog identiteta, kao i smisla za povijest. K tome, spomenici uvelike pridonose vizualnom identitetu grada. Zagreb može u svoj „glazbeni postav“ uključiti i dva glazbena paviljona. I dok je onaj na Zrinjevcu od svog postavljanja 1891. gotovo neprestano u funkciji, njegov je

vršnjak, paviljon na kraju Nazorove ulice (iza spomenika Vladimiru Nazoru), široj javnosti posve nepoznat i ne služi svojoj svrsi. Riječ je o paviljonu koji je podignut upravo za jednu „izložbu“ – kako su tada zvali velesajam – *Jubilarnu izložbu Hrvatsko-slavonsko gospodarskog društva*, održanu potkraj ljeta 1891. na prostoru današnjega Trga maršala Tita.

Grad Zagreb možemo zamisliti kao muzej koji na svojim javnim površinama ima 15 spomen-ploča i osam spomenika u čast 18 osoba s područja glazbe (v. prilog), a takvih je spomen-obilježja mnogo više ako se pribroje ona u interijerima javnih ustanova (u kazališnim i koncertnim prostorima, glazbenim školama i sl.) te umjetnički nadgrobni spomenici glazbenicima na Mirogoju.⁸ Većina spomen-obilježja povezana je s prostorima u kojima su glazbenici rođeni, djelovali ili umrli, a uglavnom se nalaze na području gradskog središta (uz iznimku spomen-ploče Blagoju Bersi u Žigrovićevoj ulici). Dva se spomenika nalaze u novijim dijelovima grada jer su povezani s imenovanjem novijih javnih prostora (Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog i ulica Frana Lhotke). Idealno bi bilo da zainteresirani građani, kao pri vođenju kroz muzejsku izložbu, imaju mogućnost razgledavanja „izložaka“ na tematskim glazbenim šetnjama Zagrebom (osobito Gornjim gradom, koji obiluje glazbenim lokacijama). Ali najčešće se spomen-obilježja percipiraju usputno,

⁶ Željka ČORAK, *Visibilia et invisibilia. Mjesta Ivane Brlić Mažuranić*, *Vijenac*, 15(2007) 337, 7.

⁷ Vidjeti popis Nazočnost glazbenika, glazbenih pisaca i glazbalara u Zagrebu kroz spomen-obilježja (spomenici, spomen-ploče i ulice) i imenovanja javnih prostora u 2010. godini, u: Nada BEZIĆ, *Glazbena topografija...*, 33-340. Tom popisu treba pridodati ulice imenovane 2012. godine u spomen na Karla Metikoša i Milana Mladenovića, te spomenike Johnu Lennonu i Joeu Strummeru postavljene 2013. godine. U javne su prostore uključeni i ugostiteljski objekti poput pizzerije *Mozart* u Španskome, u kojoj posjetitelji mogu vidjeti i uokvireni Mozartov portret.

⁸ Vidjeti Popis spomenika i spomen-ploča glazbenicima, glazbenim piscima i događajima povezanima s glazbom prema stanju iz studenog 2010 i Popis likovnih prikaza glazbenika na Mirogoju, u: Nada BEZIĆ, *Glazbena topografija...*, 284-301. i 190-191.

Slika 1. Spomen-ploča Josipu Gostiću; snimila: Nada Bezić

svakodnevno, premda je Robert Musil rekao kako „ništa nije tako neprimjetno kao što je to spomenik“.⁹

Brinuti se o muzeju mnogo je jednostavnije nego brinuti se za cijeli grad. Naravno, postoje gradske institucije koje su zadužene za spomen-obilježja. Prije svega, time se bavi Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, ali i njemu mogu promaknuti više ili manje neuspješna spomenička rješenja. Među novijima je spomen-ploča tenoru Josipu Gostiću u Vitezovićevoj 6, koja je zbog svojega dizajna gotovo potpuno nečitljiva (sl. 1.). Naravno, prije postavljanja te spomen-ploče pribavljene su sve potrebne dozvole. I kada je riječ o spomenicima na privatnim grobovima na Mirogoju, stvari izmiču kontroli gradskih vlasti. Naime, korisnici grobnih mjesta ujedno su i vlasnici „nadgrobnih uređaja“, kako uprava Gradskih groblja definira spomenike.¹⁰

⁹ Robert MUSIL, *Nachlaß zu Lebzeiten*, dostupno na: <http://gutenberg.spiegel.de/buch/6941/3>.

¹⁰ Usporediti *Naputak za sklapanje ugovora o ustupanju prava korištenja grobnog mjesta*, <http://www.gradskagroblja.hr/UserDocsIma->

Zato se i moglo dogoditi da bakrena bista Antuna Augustinčića na grobu violinista Zlatka Balokovića prije nekoliko godina bude pozlačena, vjerojatno zato da se vidi izdaleka (sl. 2.). Tragičniji je primjer nestajanje imena važnih osoba s nadgrobnih spomenika, do čega dolazi jer novi korisnici grobnih mjesta imaju pravo mijenjati sadržaj nadgrobnih ploča.¹¹ Žrtvom toga postao je, među osta-

lima, i skladatelj Antun Vancaš, čije je ime prije nekoliko godina nestalo s Mirogoja jer su umjesto članova obitelji Vancaš napisana imena obitelji Wallusching/Valušnig (RKT, polje 8., mjesto 34.). Zabrinjavajuće je, međutim, kada nestanu spomen-obilježja koja su u nadležnosti Grada. Dvije takve spomen-ploče na Gornjem gradu nisu vraćene nakon obnove fasade: na kući u Mletačkoj 7 već desetak godina nema spomen-ploče dirigentu Nikoli Falleru, a prošlo je već nekoliko godina i od obnove kuće Josipa Vancaša u Opatičkoj 21, s koje je skinu-

[ges/NAPUTAK%20ZA%20USTUPANJE%20PRAVA%20KORI%20C5%A0TENJA%20-%202013..pdf](http://www.gradskagroblja.hr/UserDocsImages/NAPUTAK%20ZA%20USTUPANJE%20PRAVA%20KORI%20C5%A0TENJA%20-%202013..pdf) (pristup: ožujak 2014.).

¹¹ O tome Željko Krulc, voditelj Sektora tehničke operative Gradskih groblja, piše: „Tri su službena akta koja reguliraju pitanja vezana za groblja To su Zakon o grobljima, Odluka o grobljima i Pravilnik o grobljima. Ni u jednom se izričito ne navodi da imena svih pokojnika u grobu moraju biti obilježena na ploči ili spomeniku. Kako su Gradska groblja ovlaštena za izdavanje odobrenja ovlaštenim izvođačima koji uređuju grobove, u svakom odobrenju stoji naš zahtjev da se dostojno obilježe imena pokojnika u grobu“ (pismo autorici ovog rada, 21. veljače 2011.).

Slika 2. Bista Zlatka Balokovića, rad Augusta Augustinčića; snimila: Nada Bezić

Slika 3. Portret Frana Lhotke; snimila: Nada Bezić

ta spomen-ploča s podatkom da je u toj kući Vatroslav Lisinski skladao operu *Ljubav i zloba*.

Premda i gradovi i muzeji imaju svoje čuvarе, oni muzejski obavljaju, čini se, lakši posao. Svakodnevno smo svjedoci da gradski čuvari ne mogu stati na kraj grafitima, pa to, nažalost, ima posljedice

Slika 4. Portret Vaclava Humla; snimila: Nada Bezić

i za spomenike glazbenicima, konkretno za portret Frana Lhotke u Lhotkinoj ulici u Prečkom. Na postolju je nepoznati autor crvenim sprejem napisao poruku „THE END“ (sl. 3.). Najgore su, naravno, krađe: prije dvije godine s groba u središnjem dijelu Mirogoja ukraden je reljefni portret violinističkog pedagoga Vaclava Humla, djelo Ive Kerdića. Humlovi su nasljednici početkom 2013. godine ponovno postavili novi odljev (sl. 4.).¹²

Muzej ima stručnjake koji dizajniraju njegov stalni postav i posebne izložbe. Oni po pravilu postavljaju izložke tako da ih posjetitelji mogu vidjeti. Nažalost, postavljajući spomen-ploča u Zagrebu nisu uvijek tako obzirni prema prolaznicima. Najbolji primjer za to je spomen-ploča sopranistici Milki Trnini u Demetrovoj

¹² Zahvaljujem Milanu Čalogoviću na tom podatku.

Slika 5. Spomen-ploča Milki Trnini; snimila: Nada Bezić

ulici 5, postavljena visoko iznad uobičajenog vidokruga šetača (sl. 5.). Svakako treba razlikovati taj primjer od bista koje su svojedobno bile standardni ukras na zgradama, poput biste Vatroslava Lisinskog visoko iznad vrata na zapadnoj fasadi Hrvatskoga narodnog kazališta (sl. 6. i 7.), koja stoga i nije uključena u popis spomenika u prilogu.

Svaki je muzejski izložak po pravilu popraćen legendom, što se, nažalost, ne može reći za sve spomenike u Zagrebu. Portretna figura Vlahe Paljetka, rad Marije Ujević, nema sreće već zbog samog smještaja uz kafić u Prolazu neboder (sl. 8.), a k tome je odavno otpala pločica s podatkom koga spomenik prikazuje. Najnoviji glazbenički spomenici u Zagrebu nalaze se u vrtu pivnice *The Beertija* (Ulica P. Hatza 16). Premda nema nikakvog natpisa, posjetitelji vrlo vjerojatno prepoznaju lik Johna Lennona, a možda i Joesa Strummera iz rock-grupe *The Clash*.

Nakon navedenih primjera vrijeme je da rezimiramo što je sve u Zagrebu zaista „muzejski glazbeno“. Nažalost, jedini glazbenički spomen-prostor – Zbirka

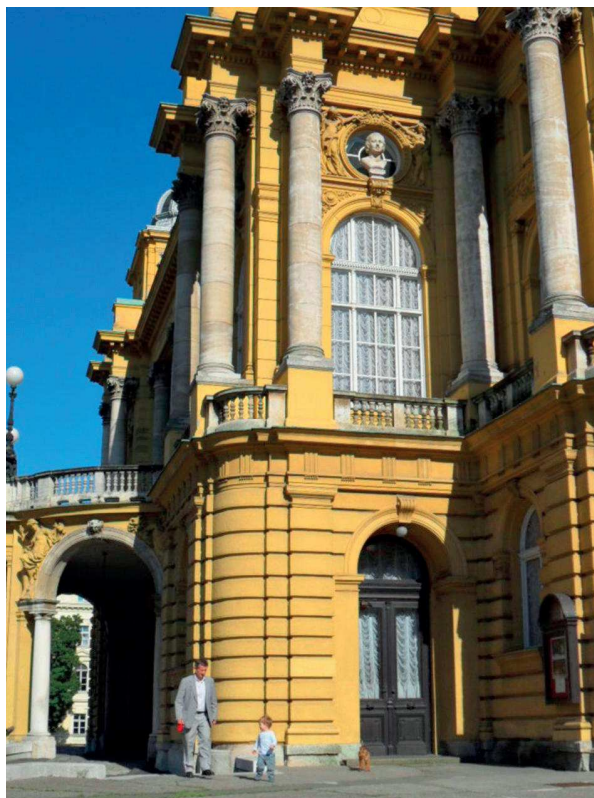
Margite i Rudolfa Matza, u vlasništvu Muzeja grada Zagreba, ni 16 godina nakon smrti darovatelja još nije otvorena za javnost.¹³ Spomen-prostor otvoren za posjetitelje jest *Majstorska radionica za restauraciju i gradnju gudačkih instrumenata pok. Franje Schneidera* na Trgu maršala Tita 11. Štoviše, taj je muzej uvršten u kulturnu ponudu grada Zagreba, ravnopravno s ostalim muzejima i ga-

lerijama.¹⁴

U zagrebačkim se muzejima čuvaju i vrijedni glazbeni instrumenti, od kojih javnost na izložbama najčešće ima priliku vidjeti deseterostrunu gitaru Ivana Padovca, vlasništvo Hrvatskoga glazbenog zavoda, pohranjenu u Muzeju za umjetnost i obrt. U stalnom postavu Muzeja grada Zagreba izdvaja se radna soba Ivana Zajca. Rekonstruirana je prema fotografiji radne sobe iz doba Zajčeva života i obuhvaća namještaj, portrete i diplome na zidu te mnoštvo predmeta u vitrini. Usto, upućeni će posjetitelj u stalnom

¹³ Vidjeti katalog Zbirke: Zrinka JELČIĆ, *Zbirka Margite & Rudolfa Matza. Donacija Muzeju grada Zagreba*, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2010.

¹⁴ Franjo Schneider, graditelj i restaurator gudačkih instrumenata, imao je u međuratnom razdoblju tvornicu glazbala i trgovinu notama. Nakon 1945. posvetio se gradnji, popravcima i restauraciji glazbala. Nakon njegove smrti, godine 1983. Schneiderova je kći Erna Schneider-Nikolić darovala gradu Zagrebu zbirku koja je predana na čuvanje Školi primijenjenih umjetnosti, gdje se i danas nalazi, a od 1996. njome upravlja Glazbena škola Pavla Markovca. U Muzeju se čuva dio pribora i stručne literature iz radionice-atelijera Franje Schneidera.

Slika 7. Zgrada HNK-a sa bistom Vatroslava Lisinskog; snimila: Nada Bezić

postavu tog muzeja zapaziti čak stotinjak izložaka povezanih s glazbom, od teme naslovljene *Prvi spomen Zagreba u povijesti*, u sklopu koje se na portretu blaženog Augustina Kažotića vidi ulomak antifone *Salve Regina*, sve do posljednjeg hodnika u kojemu je među plakatima na zidovima izloženo i desetak koncertnih plakata iz druge polovice 20. st.

Zagrebački su muzeji ujedno i koncertni prostori. Prvi je to postao Muzej za umjetnost i obrt, i to još 1952. godine. Potom su pokrenuti ciklusi koncerata u Muzeju grada Zagreba i u Hrvatskome povijesnome muzeju. Muzej Mimara postao je standardna lokacija glazbenog života Zagreba, a najbolji dokaz za to je Zbor Hrvatske radio-televizije fotografiran za internetsku stranicu Glazbene proizvodnje upravo ispred Muzeja Mimara, u kojemu godinama održava svoj ciklus

Slika 6. Bita Vatroslava Lisinskog (detalj); snimila: Nada Bezić

Slika 8. Spomenik Vlahu Paljetka, rad Marije Ujević; snimila: Nada Bezić

Sfumato.¹⁵ Tome možemo dodati i jedan zagrebački muzej čiji je vrt krajem 19. st. bio koncertni prostor: kronike Hrvatskoga pjevačkog društva Kolo¹⁶ bilježe koncerte u vrtu „otmjene restauracije s francuskom kuhinjom“¹⁷ u vili Hermana Ehrlicha, da-

¹⁵ Vidi <http://glazba.hrt.hr/zbor/>.

¹⁶ Antun GOGLIA, *Spomenica povodom 80-godišnjice društva. Hrvatsko pjevačko društvo "Kolo" u Zagrebu 1862 - 1942*, Zagreb: ["Kolo"], 1942., 58. i 60.

¹⁷ Kovačićeva ulica, u: *Zagrebački leksikon I*, 547. O tome vidjeti i u knjizi Borisa VUKONIĆA

našnjemu Hrvatskom muzeju arhitekture. Velik potencijal grad Zagreb kao muzej glazbe ima u Hrvatskome glazbenom zavodu. Prije svega, to su glazbeni instrumenti Zavoda koji su na pohrani u Muzeju za umjetnost i obrt te u Etnografskome muzeju, a potom i razni predmeti u bogatoj zbirci arhivske građe i u samoj zgradi s najstarijom koncertnom dvoranom u Zagrebu. U knjižnici Zavoda čuva se i izuzetno rijedak muzejski predmet – najstariji do sada poznati nadgrobni spomenik nekom glazbeniku u Zagrebu. Riječ je o skladatelju i dirigentu Franji Pokornom, koji je umro 1859. godine. Nadgrobni kamen potječe s nekadašnjeg Rokova groblja (danas Rokov perivoj) i pukim je slučajem sačuvan upravo u Glazbenom zavodu (sl. 9.).

Na kraju možemo zaključiti da Zagreb nipošto nije *Musikstadt* poput Beča, te da epitet *grad-muzej glazbe* možda više pristaje gradu Osoru zbog njegove slavne aleje s portretima desetak hrvatskih skladatelja. Usporedba s drugim gradovima u Hrvatskoj dovodi nas i do Zadra, grada bez ijednog spomenika ili spomen-ploče nekom glazbeniku. No Zadar ima uzorne ulične ploče s podacima o osobi kojoj je ulica posvećena, dok je u Zagrebu prolaznicima svejedno zašto se, recimo, jedna ulica zove Zajčeva. Nama koji se bavimo glazbenom baštinom nije, kao što nam nije svejedno ni kakvi su spomenici glazbenicima, gdje su i kako se nadležni o njima brinu. Ne možemo ispravljati uklesane pogreške (a dvije su takve na spomen-ploči na starom kazalištu na Markovu trgu),¹⁸ ali se možemo zalagati

Tempus fugit. Povijest turizma Zagreba, Zagreb: AGM - HAZU, 1994., 85.

¹⁸ Pogrešno su navedeni datum prve kazališne

Slika 9. Nadgrobni kamen Franji Pokornom; snimila: Nada Bezić

da točna informacija dopre do javnosti ili da spomen-obilježja budu vidljiva, da se obnavljaju i čuvaju. Jer ta su spomen-obilježja, kao i svi ostali dijelovi živoga gradskog organizma, podložna promjenama, nestajanju i uništavanju.

CITY OF ZAGREB AS MUSEUM OF MUSIC

Musical topography researches the totality of manifestations of music in a city: places where music is listened to or performed, places where music is taught, places that are dedicated to the distribution of sheet music, audio recordings or

predstave: 7. I. 1835. (trebalo bi biti 4. X. 1834.) te godina praižvedbe opere *Ljubav i zloba* V. Lisinskog: 28. III. 1847. (treba biti 1846.).

*musical instruments, and, finally, places that keep alive the memory of musicians by way of memorials. This definition is given by Nada Bezić in the book *The Musical Topography of Zagreb: Music-Making Site and Memorials* (Zagreb: Croatian Music Society, 2012). The research findings on the example of the city of Zagreb indicate that a city can be seen as a museum of music, especially with regard to its memorials. The most important are monuments and memorial plaques (in indoor and outdoor spaces) as well as graves of musicians, but there are other kinds of memorials: from items related to music permanently exhibited in museums to streets and public spaces named after musicians. The purpose of this paper is to consider whether it is possible to assume that there is a totality of "music preservation" in Zagreb and whether the segments of memorials are connected, and, if this is not the case, what can be done to make the segments into a*

totality. It is necessary to build the awareness of musicality as different city and state institutions are in charge of different segments of musical topography. The main issue is on the one hand the attitude of city authorities, and on the other hand of its citizens towards memorials. If a city strives to be declared a museum of music it has to, besides the main task of displaying monuments, fulfil the other one - the task of their preservation. Zagreb is a museum of music as it can indeed be seen on specialised music sightseeing walking tours. On these tours legends and plaques are used, where available, and where there are no plaques they should be put in place (e.g. information about the monument to Vlaho Paljetak, chansonnier, in Ilica, the main street, and the full names of streets such as Ulica Ivana Zajca, and not Zajčeva ulica). This research provides a model for other Croatian towns and cities. Music walks or brochures on musical sites could become interesting not only for their own residents, but also for tourists.